

Bijlage HAVO
2023

tijdvak 1

geschiedenis

Bronnenboekje

bron 1

In 1520 krijgt de Duitse kunstenaar Albrecht Dürer een rondleiding door de schatkamer van de Spaanse koning Karel I. In zijn dagboek schrijft hij:

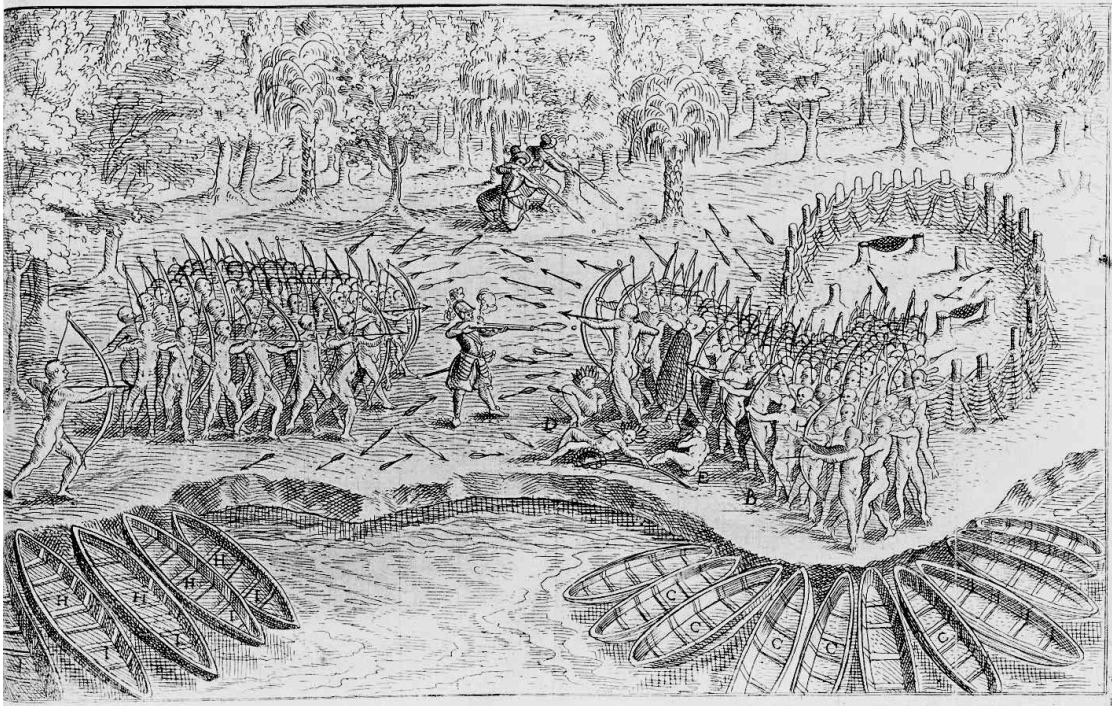
Ik zag de dingen die uit het nieuwe goudland¹⁾ naar de koning waren gebracht: een vaambrede²⁾ zon van zuiver goud en een even grote maan van zilver; verder twee kamers met wapenuitrustingen van de mensen daar met alle soorten wonderbaarlijke wapens, harnassen, speren, prachtige schilden, buitengewone kleding, bedden en allerlei andere schitterende gebruiksvoorwerpen, waarbij wonderen in het niet verzonken. Al deze dingen zijn zo kostbaar dat ze op een waarde van 100.000 florijnen geschat worden. In alle dagen van mijn leven heb ik nog nooit iets gezien dat me zo geraakt heeft, want er lagen wonderbaarlijke kunstwerken bij en ik verbaasde me over de subtiele kunstzin van mensen in vreemde landen.

noot 1 Dürer bedoelt hiermee de Spaanse gebieden in Amerika.

noot 2 Een vaam is een oude lengtemaat van bijna 2 meter.

bron 2

Een prent uit 1613 uit het boek *Reizen* van Samuel de Champlain, de vicegouverneur van de Franse kolonie in Amerika:

Toelichting:

De Champlain tekent zelf de afbeeldingen voor zijn boek. Deze prent beeldt een gevecht af tussen inheemse volkeren in Noordoost-Amerika. De Champlain staat in het midden en vecht met de Algonquin tegen de Haudenosaunee.

bron 3

Anne Marie Louise van Orléans is een nicht van de Franse koning Lodewijk XIV. Zij wil in 1670 trouwen met hertog De Lauzun, die van lagere komaf is. Ze schrijft in haar memoires:

De koning zei: "Er is mij verteld dat ik je opoffer om meneer De Lauzun een fortuin te bezorgen, dat dit in andere landen een ongunstige indruk zou maken en dat ik dit huwelijk niet mag toelaten." (...) "Ah, Sire", riep ik, "wat zegt u nu! Wat wreed!" Hij wierp zichzelf op de knieën, ik deed hetzelfde en we bleven zo wel drie kwartier zitten, in elkaars armen, zijn wang tegen de mijne; hij weende net zo openlijk als ik.

bron 4

Op 31 maart 1776 schrijft Abigail Adams over het samenstellen van een nieuw wetboek aan haar man John, een van de opstellers van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring:

Wees tegenover hen [dames] ruimhartiger en aardiger dan jullie voorvaderen. Geef hun echtgenoten niet zo'n onbepaalde macht. Denk eraan dat alle mannen tirannen zouden zijn als ze konden. Als er geen speciale zorg en aandacht wordt besteed aan de dames, zijn we vastbesloten een opstand aan te wakkeren. We zullen ons niet gebonden voelen aan wetten die niet met onze instemming en inspraak tot stand zijn gekomen. (...) Beschouw ons als wezens die door de Voorzienigheid¹⁾ onder jullie bescherming zijn geplaatst en maak in navolging van het Opperwezen¹⁾ alleen met het oog op ons geluk gebruik van die macht.

noot 1 Abigail Adams bedoelt God.

bron 5

In 1777 wordt in Groot-Brittannië het *Grand Trunk Canal* geopend, dat met meer dan 70 sluizen de rivier de Trent met de rivier de Mersey verbindt. De Britse onderzoeker Thomas Pennant schrijft over zijn reis langs dat kanaal:

Een huisje is niet langer bedekt met een armoedig rieten dak maar is nu behoorlijk bedekt met leisteen, dat hier gebracht is vanuit de verre heuvels van Wales of Cumberland¹⁾. De velden, die eerst braak lagen, zijn nu gedraineerd en met de hulp van mest - die belastingvrij via het kanaal is gebracht - dragen ze nu rijkelijk vrucht. Plaatsen waar men nauwelijks steenkool had, worden nu ruimschoots voorzien van dat belangrijke product en tegen een redelijke prijs. En wat van nog groter belang is, is dat de handelaren die een monopolie hadden op graan, hun beruchte handel niet langer kunnen voeren, want nu de verbinding is geopend tussen Liverpool, Bristol en Hull²⁾ en het kanaal dwars door gewesten gaat die rijk zijn aan graan, kan er veel meer graan worden vervoerd.

noot 1 Wales en Cumberland liggen in Groot-Brittannië.

noot 2 Liverpool, Bristol en Hull zijn Britse steden.

bron 6

Kunstwerk dat in 1793 in opdracht van de Indiase vorst Tipoe wordt gemaakt:

Toelichting:

Dit bijna levensgrote kunstwerk van een tijger en een Britse soldaat is ook een orgel en maakt het geluid van een grommende tijger en van mensengeschreeuw.

bron 7

Lady Maria Nugent is de echtgenote van de Britse gouverneur van Jamaica. Zij houdt een dagboek bij tijdens haar verblijf op het eiland. In 1803 schrijft ze:

Ik heb mezelf vermaakt met het lezen van het bewijs dat de indianen van de *Petitie voor de Afschaffing van de Slavernij* hebben gepresenteerd. Voor zover ik kan zien en horen over de mishandeling van slaven, denk ik dat wat zij hierover zeggen zwaar overdreven is. Ongetwijfeld zullen er mensen zijn die hun macht wel eens misbruiken; maar in het algemeen geloof ik dat de slaven extreem goed behandeld worden. Toch denk ik dat de slavenhandel niet nodig zou zijn, als religie, fatsoen en orde onder de zwarten zou heersen; als zij overgehaald konden worden om te trouwen.

bron 8

Hendrik Witbooi is de leider van de Nama (een volk in het huidige Namibië). In 1890 schrijft hij een brief aan Maharero Tjamuaha die de leider is van het Herero-volk:

Ik weet niet hoe goed je hierover hebt nagedacht. Kan jij voldoende de gevolgen overzien van het vragen van Duitse bescherming? Ik weet niet zeker of jij en de Herero de gebruiken, wetten en acties van een buitenlandse mogendheid begrijpen. Ik weet niet zeker hoelang je onder hun bescherming zult kunnen blijven. Het gedrag van dr. Göring¹⁾ zal voor jou onbegrijpelijk zijn! Je zult wel heel ontevreden zijn als je niet langer kunt handelen volgens je eigen wensen, wetten en oude gebruiken. Maar het is nu duidelijk al te laat. Je hebt dr. Göring zijn zin al gegeven. Hij gaat duidelijk niet voor jou buigen en jij zult je ongemakkelijk gaan voelen als je voor hem moet buigen. Omdat hij je nu al in zijn macht heeft, kan niemand je meer helpen.

noot 1 Dr. Göring is de commissaris van de kolonie Duits-Zuidwest-Afrika.

Toelichting:

De Herero sluiten in 1890 een verdrag met Duitsland. De Nama zijn dan al jarenlang in oorlog met de Herero over landbouwgronden.

bron 9

Wolfgang Teubert wordt in de jaren 1920 lid van de SA, een paramilitaire organisatie van de NSDAP. Hij beschrijft de sfeer in die periode:

Het was spannend. Er was kameraadschap, de mentaliteit van 'er voor elkaar zijn'. Dat is voor een jongeman iets fantastisch, zeker toen. We marcheerden achter de hakenkruisvlag door de stadjes. Naast het werk was de SA onze enige bezigheid. Er was gevaar, de bedreigingen door andere lui¹⁾. Avond aan avond beschermden we bijeenkomsten om de SA te ondersteunen, niet alleen in onze stad, maar op allerlei plaatsen. We hadden geen wapens, maar gebruikten onze vuisten als zelfverdediging en aanvalswapen als het nodig was. En het was vaker wél nodig dan niet! Stoelen breken in de zaal en dan met de stoelpoten vechten, dat gebeurde ook.

noot 1 Teubert bedoelt de communisten.

bron 10

Foto van Duitse krijgsgevangenen van de westerse geallieerden. Deze gevangenen zijn opgesloten in *Rheinwiesenberg*, waar tussen april en oktober 1945 meer dan een miljoen gevangenen verblijven:

bron 11

Affiche van de actiegroep *Wij Vrouwen Eisen* uit 1975:

Toelichting:

De KVP (Katholieke Volkspartij) en de ARP (Anti-Revolutionaire Partij) waren twee confessionele partijen, die deel uitmaakten van het kabinet Den Uyl (1973-1977).

Aan de bovenkant van de affiche staat: met u. over u. zonder u

Aan de onderkant van de affiche staat: “Wij weten precies wat goed voor je is ...!”

Boven de vrouw staat:

Wij vrouwen eisen:

- Abortus uit het wetboek van strafrecht
- Abortus in het ziekenfondspakket
- De vrouw beslist

bron 12

Op 14 juni 1989 ontmoeten Michail Gorbatsjov en Helmut Kohl elkaar. Tijdens het gesprek zegt Helmut Kohl:

Ik zal u zonder omwegen vertellen dat Erich Honecker mij veel zorgen baart. Zijn vrouw heeft zojuist een verklaring afgelegd waarin ze de DDR-jongeren opriep de wapens op te nemen en de verworvenheden van het socialisme tegen vijanden van buitenaf te verdedigen mocht dat nodig zijn. Het is duidelijk dat ze suggereerde dat de socialistische landen die hervormingen doorvoeren, (...) de vijanden waren.

bron 13

Ruud Paesie publiceert in 2016 een boek over een slavenopstand die in 1785 uitbrak op een Nederlands slavenschip. In een recensie in *Parbode*, een Surinaams maandblad, staat:

Het traditionele beeld is dat het verbod op de slavenhandel en de afschaffing van de slavernij vooral het werk is geweest van witte abolitionisten en 'een handvol' zwarten. Volgens Paesie zorgden de opstanden op de slavenschepen ervoor dat er minder werd uitgevaren, en dat er zo dus minder slachtoffers werden gemaakt.

bron 14

Zijpaneel van de Gouden Koets met de afbeelding 'Hulde der Koloniën':

Toelichting:

De vrouw op de troon stelt Nederland voor. Links en rechts zijn inwoners van de toenmalige koloniën van Nederland afgebeeld.